

keréknyomok

2008/TÉL ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

TANULMÁNYOK, FORDÍTÁSOK

URAY-KÖHALMI KATALIN
Geszer Kán három felesége 3

SÁRKÖZI ALICE
Vallási türelem
a mongol kánok udvarában 14

BIRTALAN ÁGNES
Nyugat-mongol (dzahcsin)
buddhista népdalok 25
*(A Magyar-mongol nyelvjárás-
és népi műveltségkutató expedíció
1991-es gyűjtéséből)*

MAJER ZSUZSA
A cam tánc hagyományának
felélesztése Mongóliában 37

TELEKI KRISZTINA
Az egykori mongol kolostorfőváros
szentélyei 63

SZILÁGYI ZSOLT
A IX. Halha Bogdo Gegen
Dzsebcundamba Rinpocse
rövid életrajza és napjainkban
betöltött szerepe 86

KÓSA GÁBOR
A Világ Tiszteltje és a Nagyság Atyja 95
(Buddho-Manichaica II.)

SZABÓ KRISZTINA
TÓTH ZSUZSANNA
A megszabadulás ékköve 111
(részletek)

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

Paul Williams
with Anthony Tribe:
Buddhist Thought.
A Complete Introduction
to the Indian Tradition. 125
Hidas Gergely

Qiancheng Li:
Fictions of Enlightenment.
Journey to the West,
Tower of Myriad Mirrors
and Dream of the Red Chamber. 126
Kalmár Éva

SUMMARIES IN ENGLISH 130

E számunk szerzői

SÁRKÖZI ALICE

Vallási türelem a mongol kánok udvarában

A Mongol Birodalomban jellemző volt a vallási tolerancia. Maguknak nem volt tételes vallásuk, az Örök Égben hittek, kinek elrendeléséből uralkodtak. Animisztikus világképük, samanista szertartásaik voltak. Magukat a béke követének tartották, akik uralmuk alatt egyesítve valamennyi népet napkeletről napnyugatig elhozzák számukra a nyugalmat, boldogságot. Ezt a gondolatot Dzsingisz törvénykönyve is megfogalmazza. A dolgozat rövid áttekintést ad arról, hogy a Nagy Mongol Birodalom több részre szakadása után hogyan alakult a vallási élet az egyes káni udvarokban. Ögödej fővárosában valamennyi vallás otthonra talált. Kubiláj Kínájában egyenlő jogokat élveztek taoisták, konfuciánusok, muzulmánok, keresztények, buddhisták – bár a kiváltságok mértéke időről-időre ide-oda elhajlott. Perzsia II-kánjainak udvarát is vallási türelem jellemezte eleinte, később azonban beolvadtak a helyi iszlám világba. Az Arany Horda területén főleg az iszlám és az ortodox kereszténység nyert támogatást, míg a Csagatáj birodalomban fokozatosan az iszlám vált uralkodóvá.

A 13–14-ik századi mongoloknak nem volt tételes vallásuk. Az Örök Égben hittek, a Möngke Tengri-ben, aki eldöntötte sorsukat, oltalmazójuk, támaszuk volt.¹ Elrendeléséből született Dzsingisz kán, s rá hivatkozott a leveleikre, útleveleikre nyomott pecsét: „az Ég hatalmából a kán kegyelméből” (*Möngke tengri-yin küčün-dür yeke qayan-u suu-dur*). Tisztelték a Föld-Anyát, Natigait is, aki az emberek és állatok termékenységéről, a világi jólétről gondoskodott. A mongol uralkodók udvaraiban járt utazók így írták le vallásosságukat:

*Plano Carpini:*²

Egy istenben hisznek, aki minden látható és láthatatlan dolog teremtetőjének tartanak, és hiszik, hogy e világon minden jó és ugyan úgy minden büntetés is tőle ered, de tiszteletüket nem imádságokkal és dicsőítéssel, vagy valami szertartással róják le. Mindemellett vannak bálványaik, melyeket nemezből készítenek ember alakúra s a jurta bejárata mellett helyeznek el kétoldalt, alattuk nemezből formált tőgy-utánzattal, úgy tartják, hogy ezek őrökdenek a jószág felett és biztosítják a jótékony tejet s az állatszaporulatot számukra. Másfajta bálványokat selyemdarabokból készítenek, és ezeket nagyon tisztelik. Némelyek egy szép fedett kocsiba állítják a sátor bejáratával szemben, aki pedig abból a kocsiból ellop valamit, azt irgalom nélkül megölik.

1 A mongolok korai vallásáról: HEISSIG (1970).

2 GYÖRFFY (1965), 61.

.....

Marco Polo így számol be a mongolok vallásáról:³

Miként az előbb mondtam, ez a nép bálványimádó. Ami pedig isteneiket illeti, minden házban a szobák falára egy szobrot függesztenek, mely a legmagasabb égi istent ábrázolja, vagy legalább kis táblácskát erősítenek, melyre felírják a nevét, a tábla előtt naponta imádkoznak, tömjént égetnek áldozatul, kezüket égnek emelik, háromszor megcsikorgatják fogukat és az istentől hosszú és boldog életet, továbbá testi és lelki egészséget kérnek, semmi egyébért nem imádkoznak hozzá. Lent a padlón viszont egy Natigáj nevű alak áll, aki a földi dolgok istene, reá nem tartozik egyéb, csupán a földi dolgok és mindaz, ami a talajból kinő. Melléje helyezik a feleségét és gyermekeit ábrázoló képmásokat és ugyanígy imádják tömjénnel fogcsikorgatással és kézfelemeléssel. Tőle kérik a kedvező időt, a föld gyümölcsének megáldását, a gyermekeket és így tovább.

És máshol:⁴

Vallásukban a következő szokásokat követik. Azt állítják, hogy van egy legmagasabb Égisten, akit naponta füstölő áldozattal ünnepelnek, de csupán a testnek és léleknek egészségéért imádkoznak hozzá. Van emellett egy Másik, Natigáj nevű istenük is, akikről azt mondják, hogy a föld istene és gondot visel asszonyaikra, gyermekeikre, állataikra és vetéseikre. Nagy tiszteletben és imádságban részesítik, és minden ember házában megtalálható bőrből és szövetből készült figurája, hasonlóképpen elkészítik a bálvány feleségének és gyermekeinek képmását is. Az asszonyt baljára állítják, a gyermekeket pedig mintha tisztelegnének előtte, szembe vele, és amikor esznek a hús kövérjéből elvesznek, és azt az isten szája elé tartják, ugyanígy hódolnak feleségének és gyermekeinek is. Aztán merítenek a húslevesből, és a ház ajtaja elé öntik, abban a hitben, hogy istenük és annak családja vagy valami más szellem szintén részt vesz az étkezésben. A maradékból maguk esznek és isznak annyit, amennyi jólesik.

A mongolok hódításaik során bizonyosan megismerték a környező, letelepedett népek vallásait. Idegen kereskedők jöttek-mentek a birodalom határain belül, akik nemcsak kíváncsi áruikat, hanem hiedelmeiket, hitrendszerüket is hozták magukkal, s megismertették a nomádokkal. Dzsingisz (1200?-1227) már korai hódításaitól kezdve türelemmel viseltetett ezek iránt a vallások iránt. Toleranciája nagy mértékben politikai indíttatású volt: Úgy vélte, hogy a meghódított országok egyházi vezetőinek befolyását és az emberekre gyakorolt hatását felhasználhatja a lakosság „megszelidítésére”. Törvénykönyvében, a nagy Jaszá-ban megtiltja, hogy bármiféle szektát előnyökben részesítsenek, hogy indulatos szavakat használjanak velük kapcsolatban, hogy vezetőiket tiszteleti címekkel illessék.⁵ Dzsingisz elvárta alattvalóitól, hogy egyformán tiszteljék valamennyi vallás követőit. A nagy kán és utódai számos rendeletet, menlevelet adtak ki, amelyekben biztosították a vallási intézmények, kolostorok adómentességét, s amelyekben felmentették a híveket a közszolgálati munka alól.⁶

Fia, Ögödej (1228–1241) is hű maradt ősei vallásához, a *tengrizmushoz*⁷, s ragaszkodott apja rendeleteihez is, amelyek biztosították a különböző vallások követőinek jogait. Amikor Gűjük

3 MARCO POLO (2003), 194.

4 MARCO POLO (2003), 137.

5 RIASANOVSKY (1965), 84.

6 KWANTEN (1979), 216,

RACHEWILTZ (1973), 21–36

7 A „tengrizmus”-ról: ROUX (1955–56)

(1246–1248) követte őt a trónon, némileg megváltozott a helyzet. Bár maga is tiszteletben tartotta Dzsingisz rendelkezéseit, a Karakorum-i káni udvarban megjelent a nesztorianizmus és a buddhizmus és egyre nagyobb teret nyert. A nesztorianus vallás fő támogatója Güjük anyja, Töregene (1241–1246) volt, maga is nesztorianus.

Rubruk így ír a nesztorianusokról:⁸

Másnap, tehát vízkereszt nyolcadán, napkelte előtt összejöttek mind a nesztorianus papok a kápolnához, harangoztak fával, ünnepélyesen elénekelték a reggeli zsolozsmákat, beöltöztek ornátusukba, és előkészítették a füstölt meg a tömjént. És mialatt így várakozta a templom udvarán, a kán első felesége, név szerint Kutuktaj katun – katun annyi mint fejedelemnő, Kutuktaj személynév – belépett a kápolnába több más úrnővel, elsőszülött fiával, Baltuval(!) és más kicsinyeivel egyetemben. Nesztorianus szokás szerint homlokukat a földre hajtva leborultak, azután az összes képet jobbjukkal megérintették, minden egyes érintés után megcsókolva a kezüket, végezetül jobbjukat nyújtották sorban valamennyi, a templomban körülállónak. Ez ugyanis a templomba lépő nesztorianusok szokása. Ekkor a papok sok mindent énekeltek, miközben tömjént adtak az úrnő kezébe, az a tűz fölé tartotta, és akkor megfüstölték őt. Majd amikor már világos nappal volt, az úrnő kezdte *bogtak*nak nevezett fejékét lebontani, és láttam tar koponyáját, ekkor megparancsolta, hogy távozzunk. Kimenet még láttam, hogy egy ezüstmedencét visznek oda. Megkeresztelték-e vagy sem, azt nem tudom, de annyit tudok, hogy ők nem szoktak sátorban misét bemutatni, csak állandó templomban, és húsvétkor láttam őket keresztelni és nagy ünnepélyességgel megszentelni a keresztelőmedencéket, amit ez alkalommal nem csináltak.

S míg mi visszatértünk szállásunkra, megérkezett maga Mengü kán, és bement a templomba, illetőleg imaházba. Egy arany kerevetet hoztak oda, azon ült az úrnő mellett, az oltárral szemközt. Ekkor hívtak minket, mivel még nem tudtuk, hogy Mengü eljött és az ajtónállók megmotoztak, hogy nincsenek-e kések nálunk. A bibliát és breviáriumot mellem előtt tartva léptem be az imaházba, először az oltár előtt hajoltam meg, aztán a kán előtt, majd áthaladva előtte a barát s az oltár között állottunk meg. Ekkor felszólítottak, hogy zsolozsmázzunk és énekeljünk a magunk módja szerint. A *Veni Sancte Spiritus* kezdetű himnuszról énekelünk. A kán magához kéri a könyveinket: a bibliát és a breviáriumot, és elkérdezte a képeket, hogy mit ábrázolnak. A nesztorianusok feleltek neki tetszésük szerint, mert tolmácsunk nem jött be velünk. Mikor első ízben járultam volt a kán színe elé, a biblia akkor is mellem előtt volt és ugyanígy odavitette magához és figyelmesen megnézegette.

Möngke (1251–1259) idején nem változott jelentősen a helyzet. Történészek szerint maga Möngke nagyra becsülte a konfucianus tanításokat, különösen azokat, amelyek az állam igazgatásával foglalkoztak. Konfucianus ügyekben legfőbb udvari tanácsadója Gao Zhi-yao volt, egy korábbi tangut hivatalnok. A legenda szerint Möngke a birodalom vallásait egy kézhez hasonlította: az ujjak a konfucianizmus, taoizmus, kereszténység és az iszlám, míg a tenyér a

buddhizmus.⁹ (A mongoloknál a hüvelykujj nem tartozott az ujjak közé, azt külön számították). Möngke idejében kezdődött meg a rendszeres, újra és újra fellángoló vita a buddhisták és a taoisták között, amelynek jelentős hatása volt a későbbi kínai vallásra és politikára is. A vita gyökerei a messzi múltba nyúltak vissza, és politikai indíttatásúak voltak, bár mindkét fél filozófiai érveket sorakoztatott fel.

Rubruk leírja Karakorum városát, a mongol fővárost, s beszámol számos nép, számos vallás jelenlétéről, köztük a mohamedánokról is:

Karakorum városáról tudja meg felséged, hogy.... két negyede van: egyik a mohamedánoké, ahol a hetivásárokat tartják és sok kereskedőt vonz magához..... a másik negyed a kínaiaké, akik valamennyien mesteremberek.

A város templomairól így ír:

Tizenkét bálványcsarnoka van, különböző nemzetbelieké: két mecsete, ahol Mohamed vallását hirdetik, és egy keresztény temploma a város végén. A várost agyagfal zárja körül és négy kapu nyílik rajta.

A buddhizmusról így tudósít:¹⁰

Papjaik valamennyien teljesen leberetválták a fejüket és a szakállukat, sárga ruhát viselnek, és attól fogva, hogy a fejüket leberetválták, szüzességet tartanak, százan vagy kétszázan élnek együtt egy gyülekezetben. Azokon a napokon, amikor a templomot látogatják, két padot helyeznek le, leülnek elé sorban a földre, egymással szembe, kezükben könyvvel, melyet olyankor a padra helyeznek. Mindaddig, míg a templomban tartózkodnak, fejüket földetlen hagyják, szótlannul olvasnak és csendet tartanak. Így amikor Karakorumban beléptem egyik templomukba, és ekképpen ülve találtam őket, mindenféleképpen szólásra akartam bírni őket, de semmi módon nem sikerült.

Bárhova mennek kezükben állandóan egy száz vagy kétszáz szemű füzért tartanak, úgy, ahogy mi az olvasót hordjuk és mindegyre e szavakat ismételtetik: *Om maṇi padme huṃ*, ami azt jelenti : Isten te tudod – egyikük így fordította le nekem –. és annyiszor várnak viszonzást Istentől, ahányszor ezt elmondva Istenre gondolnak.

Mindezt abban a kolostorban láthatta, amelyet Ögödej idejében 1220-ban alapítottak és Möngke idejében, 1256-ban átépítettek. A templomhoz háromszáz láb magas, ötemeletes pavilon tartozott. Az épület aljában egy nagy terem volt, amelyben körben helyezték el a Buddha szobrokat a szent szövegek előírásainak sorrendjében. Minderről arról a feliratos kőről tudunk, amelyet 1346-ban állítottak fel, a kolostor restaurálásakor. A kő több darabban került elő a később a karakorum kolostor helyén épült 16. századi buddhista templom épületéből, járdájából. Ezeket a töredékeket több tudós – Poppe, Kotwicz és Radloff – egymástól függetlenül publikálta.¹¹ Később Cleaves összerakta a töredékeket, s így csaknem teljessé vált a szöveg.¹² A felirat egy to-

9 KWANTEN (1979), 217

10 GYÓRFFY (1965) 156–7

11 POPPE (1926) 1–25, KOITWITZ (1918) 205–214, RADLOFF (1892) pl. XVI

12 CLEAVES (1952) 1–123

vábbi darabját találták meg a közelmúltban. A szöveg egy csodálatos építményt idéz elénk tornyokkal, aranyos tetőkkel. Ha felidézzük a nemrégiben a Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett Dzsingisz kiállításon látott karakorumi töredékeket – Buddha óriási fülét, lábujját – akkor elképzelhetjük, hogy milyen hatalmasak lehettek azok a szobrok, amelyekhez ezek tartoztak, s egy percig sem kételkedünk abban, hogy a csodás kolostor egykor ott állt Karakorumban.

Kubiláj (1260–1280) 1260-ban ült Kína trónjára. Hogy elfogadtassa magát a konfucianus elittel, e vallás elkötelezett támogatójaként kellett fellépnie.¹³ Azonban az ország többi vallását is bevonta támogatása körébe. A tibeti és kínai buddhisták előtt elkölezt buddhistának mutatkozott, az európai látogató, *Marco Polo* pedig a kereszténység támogatóját látta benne. Így ír róla:

...maga elé hívatta a keresztényeket, kifejezve óhaját, hogy adják kezébe a könyvet, mely a négy evangéliumot tartalmazza, mint ahogy nemegyszer megtette már ünnepélyes szertartások közepette. Majd áhítatosan megcsókolta a könyvet és megparancsolta, hogy a jelenlevő főurak és főhivatalnokok ugyanúgy cselekedjenek. Ezt a szokást pedig megtartja a keresztények legnagyobb ünnepein, húsvétkor és karácsonykor. Hasonlóképpen viselkedik a szaracénok, zsidók és bálványimádók fő ünnepein. Mikor a dolog okát kérdezték, így felelt: „Négy prófétát imádnak a világon, akiknek mindenki tisztelettel tartozik. A keresztények Jézus Krisztust vallják uruknak, a szaracénok Mohamedet, a zsidók Mózeszt, a bálványimádók pedig Szagamoni Borkant¹⁴, mint első istent a bálványok közt. Én mind a négyet tisztelem és becsülöm, mert egyikük bizonyára a legnagyobb és legigazabb a mennyekben, és annak a segítségét kérem.” De ezen tanúságtétele ellenére a Nagy Kán mégis a keresztény hitet tartja a legjobbnak és legigazabbnak, mert véleménye szerint minden parancsa merő jóság és szentség.

Máshol így ír:¹⁵

Ezután az uralkodó parancsot adott hűbéres fejedelmeinek, hogy fogadják tisztelettel a mondott követeket, majd tatár nyelven levelet szerkesztett a pápa számára, s átadta a két testvérnek, valamint a bárónak, és utasította őket, hogy mit mondjanak, ha majd a pápa színe elé járulnak. A levélnek pedig, ha tudni akarjátok, ez volt a tartalma: kéri a pápát, hogy küldjön el hozzá száz keresztény hitű személyt, művelt emberek legyenek, jártasak a hét szabad művészetben, alkalmasak legyenek a vitatkozásra, hogy megfelelő érvekkel be tudják bizonyítani a bálványimádóknak és a hozzájuk hasonló népeknek, hogy Krisztus tövénye a legjobb, minden egyéb vallás hamis és értéktelen, hogy mindama bálványok, melyeket imádnak és házaikban meg templomaikban tartanak, ördögi dolgok, ha pedig erről meggyőződik majd őket, ő és minden alattvalója keresztény hitre tér, s az egyház híve lesz.

Végül kegyes szavakkal megbízta követeit, hogy visszatérőben hozzanak magukkal olajat ama lámpából, mely a mi Urunk sírján ég Jeruzsálemben. Ez iránt a legnagyobb alázattal viseltetett, mert Krisztust a szent istenek közé sorolta. Meg is ígérték, hogy visszafelé jövet hoznak belőle. Ez volt a dolgok állása, miként hallottátok, a követséget

¹³ HOK-LAM CHAN (1996)

¹⁴ Śākyamuni Buddha

¹⁵ MARCO POLO (2003), 37

illetően, melyet a Nagy Kán küldött a pápához a tatár báró és a két testvér, messire Nicolo Polo és messire Matteo Polo útján.

A muzulmánok is támogatójuknak látták. Maga Kubiláj is igyekezett minél több kiváltságban részesíteni őket. 1261-et követően mind több és több muzulmán kapott fontos pozíciót a kormányban és különleges kiváltságokban részesültek. Mentességet kaptak a rendszeres adózás alól, vallási tevékenységüket nem háborgatták. A muzulmánok jelen voltak Kubiláj palotáiban, mind Khai-phing-ben, mind a hivatalos fővárosban, Ta-tu-ban. Mesteremberek, kereskedők voltak, építésszettel foglalkozkodtak. A városokon belül külön közösségeket alkottak saját vezetővel, aki tartotta a kapcsolatot az udvarral. A kádi gondoskodott a muzulmán törvények betartásáról. Saját bazárai, kórházai, mecsetjeik voltak. Nem erőltették rájuk más vallások törvényeit, más népek nyelvét. Kubilájnak politikai és gazdasági érdekei fűződtek a muzulmánokkal való jó kapcsolat fenntartásához. Ők voltak az adók behajtói, biztosították a kereskedelmi kapcsolatokat a többi ázsiai országgal. Jó példája ennek egy muszlim főember élete, akinek előkelő, Bukharából származó családja még Dzsingisz idején csatlakozott a mongolokhoz ezer alattvalójával együtt. Kiemelkedő pozíciókat töltött be a Jüan udvarban¹⁶.

Kubiláj ugyancsak nagy jelentőséget tulajdonított a buddhistákkal való jó kapcsolatoknak.¹⁷ A taoistákkal folytatott vitákban melléjük állt. Ez ugyan nem tette népszerűvé a taoisták körében, de mind a két félnek szüksége volt a másíkra. Kubilájt vonzották a taoisták varázslatos szertartásai, tapasztalatuk a alkémia és az asztrológia területén, amellyel nagy befolyást gyakoroltak az alsóbb néposztályokra, akik előtt Kubiláj vonzónak kívánt feltűnni. A taoisták maguk is felismerték, hogy nem vezet sehová a három vallás, a taoizmus, a buddhizmus és a konfucianizmus kiélezett ellentéte, s ezért próbálták lecsendesíteni. Kubiláj különösen a tibeti buddhizmust tartotta vonzónak. A tantrikus gyakorlatok, a színpompás kolostorok, a kifinomult szertartások nagy hatással voltak rá. Felismerte, hogy a tibeti buddhista Szaszukija rend komoly támogatója lehet politikai küzdelmeiben, csakúgy, mint a tibeti egyháznak a Yuan dinasztia hazai belharcokban.

1255-ben még egy nyilvános vitát rendeztek a buddhisták és a taoisták között, amelyben ez utóbbiak vereséget szenvedtek. Az ellentéteket azonban ez nem oldotta fel. Egy további vitát szerveztek, amelyen maga Kubiláj elnökölt. A buddhizmust az ügyesen vitázó 'Phagsz-pa láma képviselte, aki behatóan ismerte az indiai buddhizmust. A taoisták végzetes vereséget szenvedtek, aminek következtében a hatóságok elrendelték vitatott könyveik elégetését. A vallási bukás politikai meghátrálásba is szorította a taoistákat. Sorsuk véglegesen megpecsételődött, s eltűntek Kubiláj 1281-es üldöztetései következtében.

A viták után 'Phagsz-pa lámát Kubiláj kinevezte a buddhista ügyek vezetőjévé. A buddhizmus ügyeinek intézésére Kubiláj külön adminisztrációs központot hozott létre, a *Xuan-zheng-yuan*-t, amely egyaránt foglalkozott a tibeti és a kínai buddhizmussal. A buddhisták Kubiláj és az udvar nagyfokú támogatását élvezték, amelyet politikai megfontolások motiváltak. A Jüan dinasztia hatalmas összegeket költött támogatásokra, ajándékokra, szertartások megszerve-

16 Az esetről megemlékezik Hindu felirata, amelyet utódai állítottak 1362-ben. CLEAVES (1949) 1–133 és I–XXVII tábla, LIGETI (1972) 63–75, TUMURTOGOO (2006) 27–32

17 FRANKE (1978) jó tanulmány a Yuan dinasztia legitimizálási törekvéseiről Kínában, s a mongol uralkodók bemutatása, mint buddhista világunalkodók.

zésére, s szinte valamennyi buddhista intézmény adómentességet élvezett.¹⁸ Kubiláj politikai és katonai támogatást adott 'Phags-pa lámának, hogy egész Tibetet a szaszkja rend uralma alá vonja.

A bőkezű támogatások következtében csakhamar igen kifizetődővé vált a buddhista egyház szolgálatába állni, s a kolostorok komoly gazdasági erőt képviseltek. Sokan kiléptek a katonaság köréből és az egyházhoz csatlakoztak. Ez már lassan a birodalom biztonságát fenyegette, ezért Kubiláj lassanként visszafogta a támogatásokat, meghatározta az egyes kolostorok létszámát. 1264-ben kiadott egy erre vonatkozó rendeletet, majd ezt megerősítette az 1295-ben kiadott rendelete. A rendelkezéseket azonban nem hajtották következetesen végre, s a buddhista egyház egyre nagyobb és nagyobb hatalomra tett szert. A szaszkja rend fejét az egész birodalom buddhista ügyei főnökének nevezte ki, az állam ügyeinek intézését pedig ő maga gyakorolta. Az állam igazgatásáról szóló elméletét a *Fehér krónika* című műben fejtette ki. E szerint az ország ügyeit a mindenkori kán, a vallás ügyeit pedig az egyház feje irányítja.

A vallási rend felett a Láma őrökdi, míg az állami ügyeket a kán irányítja. A szerzetes kötelessége a vallási tanítás, az uralkodó az alattvalók békés életének biztosítása. Az egyház és az állam vezetői egyenlőek, csak különböző feladatot látnak el.¹⁹

A 'kettős uralom'-nak ez az elmélete egészen a huszadik századig érvényben volt. A nyolcadik Dzsebcundamba kutuktu – aki a forradalom után mind az egyházfő, mind az államfő tisztjét betöltötte – pecsétjén is szerepel az erre való utalás: *sasin törö-yin qouslan bariyči* 'a vallás és a törvény tartója'²⁰.

'Phagsz-pa láma helyet adott Kubilájnak a buddhista pantheonban, Mañjuśrī, a bölcsesség bodhiszattvája megtestesülésének nyilvánította. Ezért nevezik a mongol források Bölcs kánnak (*Szeccsen kán*).

Családi kötődések is erősítették kapcsolataikat. 'Phagszpa láma öccse mongol hercegnőt vett feleségül, csakúgy, mint unokaöccse, és később egyik unoka-unokaöccse is. Az uralkodó ház asszonyai igen befolyásosak voltak, sokszor irányították a kánok politikai és vallási döntéseit.²¹

Hülegü 1256-ban ül Perzsia trónjára, ahol az II-kánok szigorú vallási rendszerrel találták magukat szembe, az iszlámmal.²² A lakosság nagyobb része a szunita irányzathoz tartozott.

18 Hasonló tartalmú, későbbi korból származó kiváltság-levelek kerültek elő Turfánból. Egy 1369-ből való mongol irat Merkid Szenggtüm vezetése alatt álló tisztviselő birtokának adómentességét biztosítja. A szöveg mongol átirása: LIGETI (1972), 210-1, fordítás magyarázatok: WEIERS (1967), 34-40, TUMURTOGOO (2003), 163, CERENSODNOM – TAUBE (1993), 178-9. Ismeretes Tuyluy-temür parancsa Čing-temür Qočo-i iduqud-hoz, más előljárókhöz és tisztviselőkhöz írt okmánya 1352-ből, amely Szoim, Qongqir és Limčin falvak visszatelepült lakosságának háborítatlanságát biztosítja. A szöveg mongol átirása: LIGETI (1972) 220-21, TUMURTOGOO (2003), 167, CERENSODNOM – TAUBE, (1993), 173-75.

Továbbá egy uigur kolostornak adómentességet biztosító menlevél. A szöveg mongol átirása: LIGETI (1972), 166-167.

Ugyancsak előkerült egy 14. századi okmány, amely egy kolostor papsága részére adómentességet és háborítatlanságot biztosít. Szöveg mongol átirása: LIGETI (1972), 218,-19, FRANKE (1976), 29-333, FRANKE (1977), 3-39, CERENSODNOM – TAUBE (1993), 170-172, TUMURTOGOO (2003) 166.18

19 SAGASTER (1973), 227-230

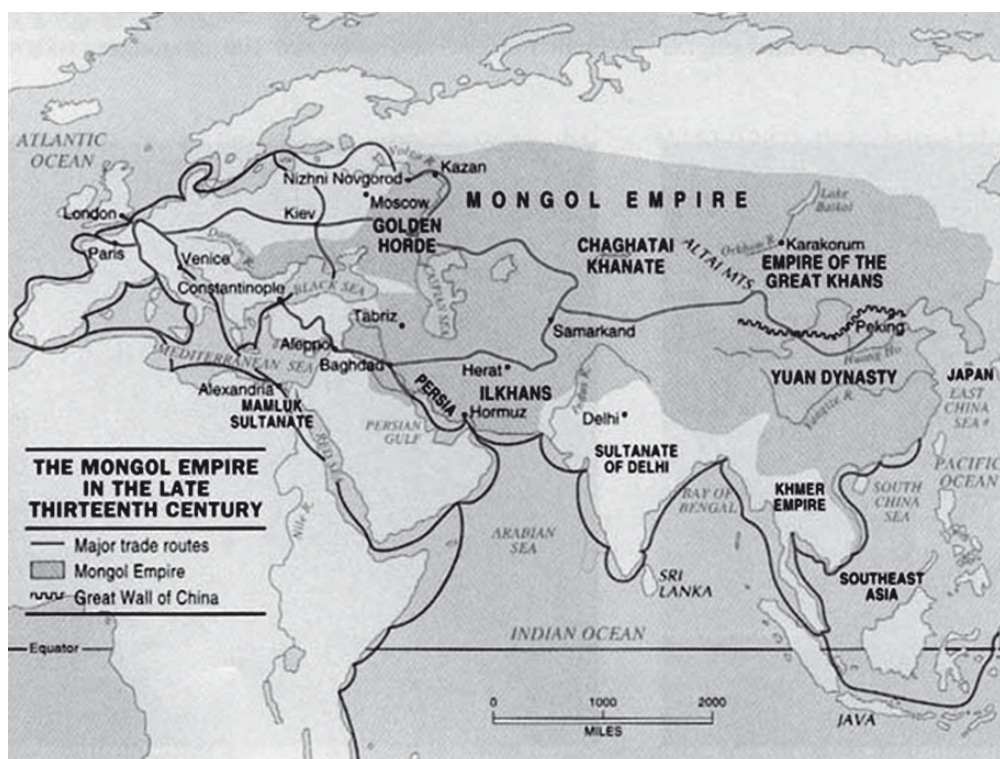
20 ROSSABI (1988)

21 ROSSABI (1979)

22 A Mongolok uralta Irán politikájának, adminisztrációjának és kultúrájának bemutatása: SPULER (1939)

Hülegü minden bizonnyal ősei hitét követte, bár valamennyire hajlott a buddhizmus elfogadására. Mindeközben temetésén, 1265-ben emberáldozatokat mutattak be, ami arra utal, hogy buddhista elkötelezettsége nem lehetett mélyen megalapozott.²³

Szimpatizált a kereszténységgel, mivel közösen akartak fellépni az egyiptomi mamelukok ellen. Különösen a jakobita és nesztoriánus kereszténység virágzott. Az uralkodóház számos hölgy tagja volt nesztoriánus. A legjelentősebb nesztoriánus egyházfő III. Jaballáhá katolikosz volt, aki valamennyi ázsiai nesztoriánus egyházat kormányozta iraki székhelyéről. Eredetileg Belső-Ázsiából származó önggüt türk volt, szerzetesi neve Márk. Egy másik szerzetessel, Rabban Szaumával Jeruzsálemi zarándokútra indultak, azonban a Szíriában zajló zavargások visszafordulásra készítették őket. Márkról feljegyezték, hogy közeli kapcsolatban állt a mongolokkal, s beszélte nyelvüket.²⁴

A mongol birodalom a tizenharmadik század végén

Argun (1284–1291) elkötelezett buddhista volt. Uralkodása idején számos buddhista kolostor épült Perzsiában. Szoros kapcsolatot tartott fenn a nyugati keresztényekkel is, közös hadjáratot terveztek Szép Fülöp francia királlyal és IV. Miklós pápával Jeruzsálem visszafoglalására. Követét Rabban Szaumát küldte az európai uralkodókhoz, hogy közvetítse az együttműkö-

23 MORGAN (1986), 158.

24 KWANTEN (1979), 218–20, MORGAN (1987), 148–50

dést.²⁵ A követ jelentette a római kardinálisoknak, hogy a keresztények eljutottak a mongolok, a türkök és a kínaiak földjére, számos embert megkereszteltek, köztük a mongol kánok feleségeit és fiait is. A kereszténység nagyobb térhódításának azonban gátat vetett, hogy 1280-ban Tegüder (1282–84) megtért az iszlám vallásra, s iszlám nevet vett fel: Ahmad. Követője Gazan (1295–1304) 1295-ben hivatalosan ugyancsak felvette az iszlám vallást, s hadjáratot hirdetett a többi hit követője ellen. Elrendelte a buddhista kolostorok megsemmisítését és követői kiűzését. Amikor Gazan politikai hatalma megerősödött, elnézőbb lett vallási kérdésekben is. Maga is ápolta a korábbi kapcsolatokat a keresztény nyugattal, fennmaradt 1302-ben VIII. Bonifác pápához mongolul írt levele, amelyben a közös katonai akcióra készültek.²⁶

Öldzseitüt (1304–1316) kereszténynek nevelték, a keresztységben a Nikolasz nevet kapta IV. Miklós pápa tiszteletére. Később tért át a buddhista vallásra, majd azután az iszlámra. Fenntartotta a nyugati kereszténységgel való kapcsolatokat. Perzsiában a hódítók lassan átvették a helyi lakosság vallását és fokozatosan beolvadtak. Ezzel azonban nem mindenki volt maradéktalanul elégedett: Öldzseitü főparancsnoka, Kutlug-sáh így fordult mongol társaihoz:

Hogy van az, hogy elhagyjuk Dzsingisz kán új dzsasag-ját és josun-ját és követjük az arabok ősi hitét, amely több mint hetven előírásból áll? Bármelyik rituálé követését is választjuk (hanafi vagy sáfii) méltatlan és tisztességtelen cselekedet lenne, hiszen az egyik engedélyezi a testvérházasságot, míg a másik a testvérházasság mellett az anyával kötendő házasságot is. Keressünk istenben menedéket mindkettő elől. Kövessük Dzsingisz kán dzsasag-ját és josun-ját!²⁷

Az Arany Horda birodalmában a mongolok Berke fellépéséig megtartották őseik hagyományos hitét. Berke az iszlám vallást vette fel, s attól kezdve ez lett az Arany Horda hivatalos vallása. Mivel az Arany Horda Oroszországot is uralta, megismerkedett az ortodox egyházzal is. A kereszténység jelen volt az uralkodóházban, de nem jelentett politikai problémát. Az Arany Horda urai követték Dzsingisz kán türelmi rendeletét. Soha nem akadályozták az ortodox hit gyakorlását, bár a mongolok néhány templomot és kolostort leromboltak, az udvar és az ortodox egyház között jó volt a viszony. 1261-től orosz püspökség működött Szarájban, az Arany Horda fővárosában, 1267-ben az udvar rendeletet, (*dzsarlig*) bocsátott ki, amelyben biztosította, hogy az egyház az Arany Horda nevében léphessen fel. A gondok 1228 körül a római katolikus egyház küldötte franciskánus hittérítők megjelenésével kezdődtek a Fekete tenger környékén. Özbeg (1313–14) államvallássá teszi az iszlámot. Üldözik az ősi hit követőit és a buddhistákat. Uralkodása idején konfliktus tört ki a Horda és a franciskánusok között, s a pápai támogatás ellenére a hittérítők egyre jobban hitelüket veszítették. 1375-re már csupán az iszlám és a ortodox hit nyert elismerést az Arany Horda területén.²⁸

A Csagatáj Kánságban két vallás, az iszlám és a buddhizmus nyert teret. Az iszlámot főleg Transzoxánia területén, míg a buddhizmust a turkesztáni vidéken gyakorolták. Az uralkodó-

25 SINOR (1997) jó leírását adja a mongolok és nyugat kapcsolatának.

26 LIGETI (1972), 250–51, MOSTAERT – CLEAVES (1952), 467–495

27 MORGAN (1987), 162

28 Az Arany Hordáról részletesen: VÁSÁRY (1986), SPULER (1965)

ház tagjai nem vették fel az iszlámot, de a köznép nagy része követte, feltehetően a muzulmán törökökkel való kapcsolataik miatt. Tarmarsiri (1326–1333) volt az első csagatáj kán, aki hivatalosan felvette az iszlám vallást, s elrendelte, hogy mások is így tegyenek. A buddhizmus követői ezt nem nézték jó szemmel. A vallás politikai szereplővé vált.²⁹

Irodalom:

- CLEAVES (1949): CLEAVES, F. W.: The Sino-Mongolian Inscription of 1362 in Memory of Prince Hindu, *Harvard Journal of Asian Studies* 12, 1–133
- CLEAVES (1952): CLEAVES, Francis Woodman: The Sino-Mongolian Inscription of 1346. In: *Harvard Journal of Asian Studies* 1–123
- GYÖRFFY (1965): GYÖRFFY György (közreadja): Napkelet felfedezése. Julianus, Plano Caripini és Rubruk útijelentései, Gondolat Kiadó, Budapest
- FRANKE (1978): FRANKE, Herbert: From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimation of the Yüan Dynasty, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München
- HEISSIG (1970): HEISSIG, Walther: The Religions of Mongolia, Routledge & Kegan Paul, London and Henley
- HOK-LAM CHAN (1996): HOK-LAM CHAN, A recipe to Qubilai Qan on Governance: The Case of Chang Te-Hui and Li Chih. Lecture at the Conference held at Szeged, Hungary, 39th meeting of the Permanent International Altaistic Conference
- KOTWITZ (1918): KOTWITZ, W.: Mongol'skaja nadpisi v Erdene-dzu, *Sbornik Muzeja Antropologii imeni Petra Velikogo pri Rossijskoj Akademii Nauk* 5, 205–214
- KWANTEN (1979): KWANTEN, Luc: Imperial Nomads. A History of Central Asia, 500–1055., University of Pennsylvania Press
- LIGETI (1971): LIGETI, Luis: Fragments mongols de Berlin. In: *Acta Orientalia Hung.* XXIV, 139–164
- LIGETI (1972): LIGETI, Louis: Monuments Préclassiques 1. XIIIe et SIVe siècles, Akadémia Kiadó, Budapest
- MARCO POLO (2003): MARCO POLO utazásai. Fordította Vajda Endre. A bevezetőt és a jegyzeteket írta Vajda Endre. A jegyzeteket kiegészítette, szakmailag ellenőrizte Birtalan Ágnes et al, Osiris Kiadó.
- MORGAN (1986): MORGAN, David: The Mongols, Basil Blackwell, Cambridge, Massachusetts
- MOSTAERT – CLEAVES (1952): MOSTAERT, Antoine – CLEAVES, Francis Woodman: Trois documents mongols des Archives Secrètes Vaticanes. In: *Harvard Journal of Asian Studies* XV, 419–506
- MOSTAERT – CLEAVES (1962): MOSTAERT, Antoine – CLEAVES, Francis Woodman: Les Lettres de 1289 et 1305 des ilkhan Aryun et Öljeitü à Philippe le Bel, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts

- POPPE (1929): POPPE, N.: Otčet i poezdke na Orchon letom 1926, Materialy MONK 4, 1–25
- RACHEWILTZ (1973): RACHEWILTZ, Igor de: Some Remarks on the Ideological Foundations of Chinggis Khan's Empire, *Papers on Far Eastern History* 9, 21–36
- RADLOFF (1892): RADLOFF, W.: Atlas der Altertümer der mongolei, St. Petersburg
- RAMSTEDT (1909): RAMSTEDT, G.J.: Mongolische Briefe aus Idikut-Schähri, *Sitzungsberichte der Preuss. Ak. d. Wiss.* XXXII 841–846
- RIASANOVSKY (1965): RIASANOVSKY, Valentin A.: *Fundamental Principles of Mongol Law*, Indiana University, Bloomington, Mouton & Co. The Hague, The Netherlands
- ROSSABI (1988): ROSSABI, Morris: Khubilai Khan and the Women in His Family, *Studia Sino Mongolica. Festschrift für Herbert Franke*, ed. by Wolfgang Bauer, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 155–80
- ROSSABI (1979): ROSSABI, Morris: *Khubilai Khan. His Life and Times*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London
- ROUX (1955–56) : ROUX, Jean-Paul: Tängri: essai sur le Ciel-Dieu des peuples altaïques. *Revue de l'Histoire des Religions* 149, 49–82, 150 27–54, 173–212.
- SAGASTER (1973) : SAGASTER, Klaus: Herrschaftsideologie und Friedengedanke bei den Mongolen. *Central Asiatic Journal* 17, 223–42
- SAGASTER (1976) : SAGASTER, Klaus: trans. *Die weisse Geschichte*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden
- SINOR (1997): SINOR, Denis: The Mongols and Western Europe. *Studies in Medieval Inner Asia*, Ashgate, Variorum, 513–545
- SPULER (1965): SPULER, Bertold: *Die Goldene Horde: die Mongolen in Russland 1223–1502*, Otto Harrassowitz, Leipzig
- SPULER (1939): SPULER, Bertold: *Die Mongolen in Iran. Politik, Verwaltung und Kultur der Ilchanzeit 1220–1350*, J. C. Hinrichs, Leipzig
- TUMURTOGOO (2006): TUMURTOGOO, D.: With the Collaboration of G., Cecegdari, *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script XIII-XIV. centuries. Introduction, Transcription and Bibliography*, Institute of Linguistics, Academia Sinica, Taipei, Taiwan
- VÁSÁRY (1986): VÁSÁRY, István: *Az Arany Horda*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- WEIERS (1967): WEIERS, M.: *Mongolische Reisebegleitschreiben aus Čagatai*, Zentral Asiatische Studien I, 7–54